

Інформаційне суспільство у вітчизняних і зарубіжних теоріях глобального розвитку

Йдеться про інформаційне суспільство у вітчизняних та зарубіжних теоріях глобального розвитку. Розглядаються головні ознаки інформаційного суспільства, становлення, якого відзначається неоднорідністю, оскільки різні галузі суспільного життя по-різному реагують на зміну умов навколишнього середовища.

Ключові слова: інформаційне суспільство, комунікація, інформація, глобалізм, постіндустріалізм.

The article deals with information society in the local and foreign theories of the global development. Main characteristics of information society are analyzed. Information society development is described as heterogeneous, because different spheres of social life react differently to the change of the environment.

Keywords: information society, communication, information, globalism, post-industrialism.

Речь идет об информационном обществе в украинских и зарубежных теориях глобального развития. Рассматриваются главные признаки информационного общества, становление которого отличается неоднородностью, поскольку различные отрасли общественной жизни по-разному реагируют на изменение условий окружающей среды.

Ключевые слова: информационное общество, коммуникация, информация, глобализм, постиндустриализм.

Інформаційна революція протягом останніх років спричинила зміни в суспільному житті, справила відповідний вплив на життя переважної частини людства. Становлення інформаційного суспільства є стрімким та часто непередбачуваним процесом, і світ сьогодні лише починає розуміти його соціальні, політичні та економічні наслідки.

Мета статті — визначити головні ознаки інформаційного суспільства, обґрунтувати роль вітчизняних та зарубіжних наукових концепцій інформаційного суспільства й глобалізму.

Становлення інформаційного суспільства відзначається неоднорідністю. Це пов'язано з тим, що різні галузі суспільного життя по-різному реагують на зміну умов навколишнього середовища.

Головними ознаками інформаційного суспільства можна вважати:

- формування єдиного світового інформаційного простору й поглиблення процесів інформаційної та економічної інтеграції країн і народів;

- швидкий розвиток і економічне домінування тих країн, які найбільше просунулися на шляху впровадження нових інформаційних технологій, включаючи масове використання мережевих інформаційних рішень, перспективних засобів обчислювальної техніки та телекомунікацій;

- створення ринку інформації та знань як факторів виробництва на додаток до ринків природних ресурсів, праці та капіталу, перехід інформаційних ресурсів до реальних ресурсів соціально-економічного розвитку за рахунок розширення доступу до них;

- зростання ролі інфраструктури (телекомунікаційної, транспортної, організаційної) у системі суспільного виробництва та посилення тенденцій щодо спільного функціонування в економіці інформаційних і грошових потоків;

- фактичне задоволення потреб суспільства в інформаційних продуктах та послугах;

- підвищення рівня освіченості за рахунок розширених можливостей систем інформаційного обміну на міжнародному, регіональному та національному рівнях, зростання ролі кваліфікації, професіоналізму та творчих здібностей як найважливіших характеристик послуг праці;

- зростання значущості інформаційної безпеки особистості, суспільства та держави, створення системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне отримання, поширення і використання інформації [1, 19–20].

Ф. Уєбстер у науковій праці подав класифікацію філософських, соціологічних та комунікаційних доктрин інформаційного суспільства, за якою: 1) інформаційне суспільство — новий етап розвитку людства, який бере основу в старому традиційному суспільстві (Д. Белл, Ж. Бодріяр, М. Постер, Ш. Сабель, М. Кастельс, Ж. Арланді, Є. Бустаманте тощо); 2) інформаційне суспільство — це видозмінена теорія глобального диктату, переосмислення старих концепцій розвитку, нові форми нетрадиційного суспільства (Г. Шиллер, Д. Харві, Е. Гіденс, Ю. Хамбермас, Н. Гарнем, Д. Беккер). На думку Ф. Уєбстера, аналітичне визначення інформаційного суспільства полягає в такому: інформаційне суспільство — це революційний етап суспільних трансформацій за такими напрямками: економіка, технології і виробництво, професіоналізм, глобальний простір, політика, соціум і культура. Ідеологія інформаційного суспільства потребує осмислення позитивних і негативних реалій переходу та визначення нової ролі держав у формуванні політики нового типу — міжнародної інформаційної політики в добу переходу до інформаційної цивілізації [2; 3].

Глобальні комунікаційні процеси зумовлюють необхідність створення нової економічної системи, яка характеризується високим рівнем глобалізації та інтеграції національних економік, нової політичної системи, що виходить за межі національних чинників, нової глобальної еліти та нової концепції інтелектуального збагачення людства. Визначення підходів до розуміння концепції "інформаційного суспільства" як третьої глобальної стадії цивілізаційного розвитку дає підстави вважати, що ця теорія стала результатом взаємодії і розвитку численних економічних, соціальних і політологічних концепцій другої половини ХХ ст., істотно вплинула на формування позицій міжнародних та національних інститутів щодо впровадження ідеології "інформаційного суспільства" в міжнародну та державну політику більшості країн світу.

На думку Т. Стоуньєра, у постіндустріальному суспільстві національні інформаційні ресурси — це його основна економічна цінність, його найбільше потенційне джерело багатства [4, 393]. Варто зауважити, що не випадково в сучасних політологічних підходах термін "інформаційне суспільство" подається через управлінський аспект розвитку сучасного суспільства в цілому. Т. Стоуньєр зазначає, що "інформація виступає стратегічним ресурсом, специфічною рисою якого є невичерпність при споживанні. Вона збагачує фундаментальні знання, організує глобальну спільноту, зменшує ентропію" [4, 395–397].

З. Бжезинський в ідеології інформаційного суспільства окреслив важливі політичні, ідеологічні характеристики, нові можливості для дезінтеграції соціалістичної системи за відповідної політичної стратегії уряду США. Політика країни, на його думку, полягає у використанні у своїх інтересах глобального інформаційного суспільства і мережі інтернет як основи впорядкованого і всеохопного співробітництва в глобальних масштабах і величезного геополітичного впливу супердержави на міжнародні відносини [5].

Коли інформатика стала предметом соціальної дискусії, Ю. Габермас наголошував на поширенні форми "технократичного розуму", яка є загрозою для людської свободи. Він уважав, що політичні дебати систематично зводяться до суто технічного рівня і водночас технологія стає майже конкурентом політики. Інтелектуалізація, швидкі темпи модернізації технологій та методів виробництва, посилення нецінової конкуренції обумовили висунення на перший план інтелекту, здібностей, знань, таланту і професіоналізму працівника, технічних, технологічних й організаційних інновацій, тобто характеристики, що входять у поняття "інтелектуальний капітал". Такий капітал у розвинутих країнах світу сьогодні виступає одним із стратегічних ресурсів, поряд із традиційними, такими як запаси сировини,

державна територія, золоті запаси, валютний резерв тощо. У сучасному світі триває постійна боротьба за інтелектуальний ресурс та доступ до джерел його формування [6; 7].

Російський дослідник А. Ракітов сформулював свою концепцію сучасного інформаційного суспільства. На думку науковця, суспільство є інформаційним, якщо:

— будь-який індивід, група людей, підприємство чи організація в будь-якому місці країни та в будь-який час може здобути за відповідну плату або безкоштовно на основі автоматизованого доступу та систем зв'язку інформацію й знання, потрібні для їхньої життєдіяльності, а також вирішення особистих і соціально значущих завдань;

— у суспільстві виробляється, функціонує та доступна будь-якому індивідові, групі чи організації сучасна інформаційна технологія;

— наявний розвиток інфраструктури, що забезпечує створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки постійного прискорення науково-технологічного та соціально-історичного поступу. Суспільство має виробляти всю необхідну для життєдіяльності інформацію, насамперед наукову. Дослідник зауважує, що в сучасному світі є кілька країн, наприклад, в Азіатському регіоні, що володіють високим рівнем інформаційних технологій, які витримують конкурентну боротьбу на світових комп'ютерних та інформаційних ринках і забезпечують комп'ютерну насиченість у побуті, виробництві та управлінні, але отримують вони основну частину наукової інформації й знань зі США, Західної Європи та Японії. Тому вони не є інформаційними суспільствами;

— у суспільстві відбувається процес прискореної автоматизації та роботизації всіх сфер та галузей виробництва й управління;

— відбуваються радикальні зміни соціальних структур, наслідком яких є розширення сфери інформаційної діяльності та послуг [8, 32–33].

Таким чином, на думку А. Ракітова, основними критеріями інформаційного суспільства є кількість та якість інформації, що є в обігу, її ефективна передача й переробка. Додатковим критерієм є доступність інформації для кожного індивідууму завдяки її відносній дешевизні.

У монографії вітчизняної дослідниці О. Зернецької акцентовано увагу на глобалізації мас-медіа наприкінці ХХ ст. як нового чинника міжнародних відносин. Досліджуючи процеси глобалізації систем масової комунікації, діяльність транснаціональних медійних корпорацій, авторка обґрунтовує тезу про політичний вплив ЗМК на світові процеси, зовнішньополітичну діяльність окремих держав та забезпечення національних інтересів у міжнародному інформаційному просторі, висвітлює роль міжнародних організацій

у регулюванні міжнародного співробітництва в галузі масової комунікації, аналізує стан і перспективи розвитку медіасфери в Україні та шляхи інтеграції держави в європейський та світовий медіапростір [9].

В. Бебик у своїх наукових працях "Політичний маркетинг і менеджмент" та "Засоби масової інформації посткомуністичної України" наголошує на тому, що оцінювання характеру й рівня політичного розвитку суспільства неможливе без аналізу його інформаційного простору, зокрема, аналізу стану справ у сфері друкованих ЗМІ [10; 11].

Є. Тихомирова у монографії "PR – формування відкритого суспільства" ґрунтовно досліджує інтегративну функцію інформаційно-комунікативної системи, яка утворює ефективний механізм реалізації завдань побудови відкритого суспільства через посередництво комунікацій із громадськістю. Зазначається підвищення ролі комунікацій в умовах формування глобального суспільства [12].

На думку дослідника А. Колодюка, "основоположні ресурси інформаційного устрою – це інформація, знання, інформаційно-комунікаційні технології. Рациональне поєднання інформації, знань та інформаційно-комунікаційних технологій справляє вагомий вплив на вирішення нагальних проблем людства" [13]. У сучасних умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій – це не просто технічна інфраструктура, пов'язана з комп'ютеризацією чи телефонізацією, а глобальний інструмент перерозподілу ідей, капіталу та праці, який визначає парадигму розвитку глобалізованого світу. Саме завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям стали можливими значне поширення ідей науково-технічної революції, новітніх технологій, вільний рух фінансового капіталу та різке зростання "гуманітарного капіталу". Тому для країн, що розвиваються, та країн із перехідними економіками найширше запровадження інформаційно-комунікаційних технологій є найнеобхіднішим [13].

Симбіоз трьох факторів – інформації, знань та інформаційно-комунікаційних технологій – визначає сьогодні існування глобальної моделі розвитку, а саме "Інформаційно-комунікаційні технології задля розвитку" [14, 56]. Цю модель асоціюють із практичним використанням ресурсів інформаційного суспільства для вирішення практичних проблем держав, регіонів, міст, громадян.

Для України важливим є виконання таких умов, що дають змогу ввійти в інформаційне суспільство:

1. Подолання нерівної спроможності до входження у глобальне інформаційне суспільство:

– наявність власної політики щодо процесів глобалізації та інформатизації;

– наявність системи оцінювання, аналізу й моніторингу розвитку інформаційного суспільства та визначення проблем, що виникають;

– наявність розвинених інфраструктур сучасного суспільства – фінансових, управлінських, інвестиційних, дистанційної освіти, торгівлі тощо, – для яких необхідно розвивати інформаційні інфраструктури;

– система освіти, через яку передаються вміння працювати в умовах інформаційного суспільства;

– поширення технологічної грамотності в суспільстві;

– необхідний набір законів і професійних кодексів, які регулюють нові форми соціальних відносин;

– необхідний рівень матеріально-технічного забезпечення процесів інформатизації;

– власні можливості для засвоєння, ініціювання, впровадження технологічних досягнень;

– високий рівень інвестицій у пріоритетні напрями розвитку інформаційного суспільства та соціальні програми адаптації до змін.

2. Можливість реагувати на світові тенденції та конфлікти. В умовах глобального світу та поширення інформаційних інфраструктур фінансові кризи й політичні конфлікти майже миттєво стають світовими й одні країни мають уже готові механізми боротьби, а другі – стають жертвами. Дуже небезпечна зона переходу становлення механізмів інформаційного суспільства, коли країна вже ввійшла у світові інфраструктури, а механізмів немає. Отже, країни, які втягуються в глобалізацію, повинні мати відповідні інфраструктури.

3. Технологічна спроможність до змін. Державна політика в Україні не спрямована на процеси модернізації на необхідному рівні. Ступінь матеріально-технічного забезпечення процесів інформатизації та модернізації низький. Система освіти не має політики змін форм та змісту освіти згідно з потребами інформаційного суспільства. Технологічна грамотність населення потребує значного поліпшення.

4. Збереження культурної спадщини інформаційного суспільства. Україна не має достатньої кількості фінансових ресурсів та кадрів для забезпечення швидкого переходу до інформаційного суспільства [15, 225–231]. На думку А. Колодюка, виходом із такої ситуації є насамперед максимальне використання потенціалу держави в інформаційно-технологічній сфері, а саме: позитивних темпів зростання основних параметрів сфери інформаційно-комунікаційних технологій, включаючи експорт інформаційно-технологічних послуг, телефонний зв'язок, мобільний зв'язок, інтернет, програмне забезпечення тощо. Також дослідник вважає пріоритетними заходами формування інноваційної моделі розвитку та розвиток знанневої економіки, посилення участі та ролі України в міжнародних проєктах інформаційного суспільства.

Стратегія інформаційного суспільства впливає на з'ясування проблеми економічної відсталості

країн та регіонів світу за рахунок приєднання їх як рівноправних партнерів у політичному, економічному, правовому та культурному аспектах до міжнародного співтовариства і водночас зберігає національну самобутність та ідентичність націй. Це свідчить, що глобалізація комунікації набула безпрецедентного значення для конструктивного співробітництва держав за всіма напрямками міжнародних відносин і виходить із інтересів міжнародного співтовариства, що дає можливість вирішувати інші глобальні проблеми людства.

Інформаційна революція та становлення інформаційного суспільства можуть послужити на благо людству лише за умови правильного спрямування та координації його розвитку, узгодження урядами держав політики щодо розбудови національного інформаційного простору задля того, щоби він мав змогу стати важливим складником світового інформаційного простору.

Авторський підхід до соціального концепту інформаційного суспільства в сучасному науковому дискурсі полягає у тому, що інформаційне суспільство — це середовище, в якому взаємодіють політичні та соціальні суб'єкти на основі інформаційного обміну між ними через ЗМК.

Таким чином, інформаційна сфера стає не тільки одним із найважливіших напрямів міжнародного співробітництва, але й об'єктом суперництва. Країни з більш розвинутою інформаційною інфраструктурою, встановлюючи технологічні стандарти й надаючи покупцям свої ресурси, визначають умови формування і діяльності інформаційних структур в інших країнах, впливають на розвиток їх інформаційної галузі. Для України важливим завданням є збереження власного національного інформаційного простору й національної самобутності одночасно з інтеграцією у світовий економічний інформаційний простір та співробітництвом із іншими країнами й організаціями.

1. *Мелюхин, И. С.* Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития / И. С. Мелюхин. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1999. — С. 19–20.

2. *Уэбстер, Ф.* Теории информационного общества / Ф. Уэбстер ; пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малыхиной. — М. : Аспект Пресс, 2004. — 398 с.

3. *Макаренко, Є. А.* Міжнародні інформаційні відносини: структура, тенденції, перспективи : монографія / Є. А. Макаренко. — К. : Наша культура і наука, 2002. — 452 с.

4. *Стоуньер, Т.* Информационное богатство: Профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. — М., 1986. — 451 с.

5. *Brzezinski, Z. K.* Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century / Z. K. Brzezinski. — Pub. Collier Books, 1994. — 240 p.

6. *Лайон, Д.* Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії / упоряд. В. Лях // Сучасна зарубіжна філософія : навч. посіб. — К. : Либідь, 1996. — С. 362–380.

7. *Иноземцев, В. Л.* К теории постэкономической общественной формации / В. Л. Иноземцев. — М. : Таурис ; Век, 1995. — С. 203–231.

8. *Ракитов, А. И.* Философия компьютерной революции / А. И. Ракитов. — М. : Изд-во политической лит-ры. — 287 с.

9. *Зернецька, О. В.* Глобальний розвиток масової комунікації і міжнародні відносини / О. В. Зернецька. — К. : Освіта, 1999. — 351 с.

10. *Бебик, В.* Політичний маркетинг і менеджмент : монографія / В. Бебик. — К. : МАУП, 1996. — 144 с.

11. *Бебик, В.* Засоби масової інформації посткомуністичної України / В. Бебик, О. Сидоренко. — К. : МАУП ; Дослідн. центр історії укр. преси, 1996. — 124 с.

12. *Тихомирова, Є.* PR — формування відкритого суспільства / Є. Тихомирова. — К., 2003. — 196 с.

13. *Колодюк, А. В.* Теоретичне обґрунтування поняття та виникнення інформаційного суспільства // Борисфен. — 2004. — № 11. — С. 18–19.

14. *Колодюк, А. В.* Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : дис. ... к. політ. н. : спец. 23.00.03 "Політична культура та ідеологія" / А. В. Колодюк. — К., 2004. — 234 с.

15. *Нанівська, В.* Соціальні та культурні аспекти створення інформаційного суспільства / В. Нанівська, В. Нікітін // Інформаційне суспільство. Шлях України. — К. : Бібліотека інформаційного суспільства, 2004. — С. 225–231.

